

La théorie de Marx de l'aliénation des individus dans la société, l'analyse des antithèses de la société capitaliste qui entraîneront nécessairement l'abolition du capitalisme, le dépassement de l'aliénation par le dépassement de la production de marchandise, tire également sa racine de la pénétration profonde de Marx dans l'essence de la marchandise et de l'économie de marchandise.

НЕКЕ МИСЛИ О ЗНАЧЕЊУ МАРКСОВОГ ЕКОНОМСКОГ ДЕЛА¹⁾

1. Марксова економска мисао и порука има и данас многоструки значај. Иако ју је готово немогуће издвојити из целине Марксовог учења о друштву које је добило име марксистичке доктрине или марксизма, Марксова економска мисао је значајна пре свега по томе што представља основу за ову целину, за марксизам, и њен „главни садржај“, како је још неколико деценија раније констатовао Лењин (2). Јер, иако је питање будућности радничке класе и социјализма (иза којег је шире питање, питање будућности отуђеног човека и човечанства у капиталистичком друштву) основна преокупација Марксове мисли од њеног почетка до краја, питање економске судбине капитализма је нема сумње непосредна и најтрајнија преокупација Маркса. Економска суштина капитализма представља оно на чијем је проучавању Маркс утрошио највећи део свога научног живота и чему је посветио своја најзначајнија дела — *Капитал*, *Прилог критике политичке економије*, *Теорије вишка вредности*. Отуда је у извесном смислу економска суштина капитализма основица целокупног Марксовог учења и доктрине и предмет кроз који се изражавају и на којем се испитују, оправдавају или негирају све друге компоненте његова учења, његова материјалистички схваћена дијалектика, његова економска теорија заснована на критици енглеске класичне економије, његова политичка, правна и историјска анализа. Најзад, како је Лењин са дубоким разумевањем констатовао, Маркс нам је оставио уместо формалног трактата о логици, уместо студија и уџбеника о методама мишљења, „логику Капитла“, те се кроз Маркову анализу економске суштине капитализма на јединствен начин сустичу и изражавају и сви други аспекти Марксове мисли. Зато је Лењин у поменутој студији о Марксу и могао да закључи да је Марксово економско учење „најдубља, најсвестранија и најподробнија потврда и примена Марксове теорије“.

Но, било би недовољно рећи да је Марксова економска мисао главни садржај марксизма јер овај закључак ипак објашњава само један аспект

(1) Овај текст представља измењено и допуњено предавање које је одржано поводом 145 годишњице од Марксова рођења и 80 годишњице од Марксове смрти на Правном факултету. Из текста су искључени делови већ објављени на другом месту а унесени су други.

(2) Лењин: К. Маркс (*Капитал*, св. I, с. 21).

те мисли: зашто се Маркс, поводом правних и политичких проблема свога доба (3), нашао врло рано побуђен да пређе на студирање економије, дошавши до револуционарних закључака, још као врло млад научник и мислилац (негде 1844) да се „ни правни односи, ни облици државе не могу разумети ни из себе самих, ни из тзв. општег развитака људског духа, него им је корен, напротив, у материјалним животним односима, чију је целокупност Хегел, по примеру Енглеза и Француза XVII века, обухватио именован „грађанско друштво“, а да се анатомија грађанског друштва мора тражити у политичкој економији“. (4)

Исто толико је важно истаћи да је кроз своје економско учење Маркс ставио у залог сам марксизам: исправност Марксова економског учења, тачност његових закључака и прогноза, егзактност и потврђивање у пракси развитака капиталистичког система, економских закона које је извео, значило је и значи и данас *ipso facto* и научну исправност, научну вредност марксизма. Јер у марксизму, у Марксовој интерпретацији и духу његове мисли, идеологија, доктрина и наука чине нераздвојну целину у том смислу што су идеологија и доктрина научно засноване и научно оправдане. Истина, научна истина је основни критеријум а њено откривање и основни импулс свеколиког Марксовог научног дела.

Зато се Марксов економски опус мора посматрати и као мерење научне вредности марксизма, као могућност потврде његових филозофских и методолошких принципа, као могућност провере Марксових погледа на природу и значај правних и политичких институција, као практични аспект његове филозофије историје.

2. Често се Марксово економско дело и допринос посматрају само као даљи наставак довођење до краја и са научне тачке гледишта исправније третирање неких теоријских проблема капиталистичке приреде. У овим схватањима има елемената истине. Маркс није новатор у смислу предмета политичке економије. Маркс полази од енглеске класичне економије и сам истиче њену несумњиву научну вредност и значај. Маркс полази од критике капитализма и извесних научних елемената учења утопијског социјализма у Француској, учења о природи профита раних енглеских социјалиста, учења о вредности енглеске класичне економије. Маркс је сјајан познавалац и синтетичар свих ових учења.

Но, Маркс отпочиње нову фазу и ствара квалитативно нову економску теорију, чиме у економској науци представља *полазну тачку* једне сасвим *нове епохе* у смислу развитака друштвене и економске науке.

Који су елементи те, по нашем мишљењу, *квалитативно нове* економске теорије која нам показује сву Марксову оригиналност као научника и уједно одређује његово посебно место у историји економске мисли.

Они су тројакe врсте:

Први елемент: Маркс уноси *нови метод* у посматрање економских појава и стога његови економски концепти, закони, категорије и читава

(3) Види Предговор Прилога Критике политичке економије, Култура, 1956, с. 7.

(4) Н. д., с. 8.

теоријска систематика имају једно ново значење. Отуда, иако по форми излагања слични и по разматраним проблемима врло блиски, Маркс се битно разликује од најеминентнијих представника класичне школе — Смита (Smith) и Рикарда (Ricardo) — увођењем дијалектичког метода у економска истраживања и, на основи овог метода, сасвим друкчијег концеповања садржине економских категорија и карактера економских закона. Отуда је за Маркса капитализам један жив организам састављен из многобројних економских структура и ћелија у којима се дешавају противречни процеси и којима владају одређени историјски закони који доводе до негације самог система, а економске категорије и закони — научни, мисаони изрази тих контрадикторних процеса у капитализму, — за разлику од претежно неисторијског и хармоничног схватања економских закона и прилажења економским проблемима капитализма од стране поменутих а и многих других представника класичне школе.

Из овог основног својства, произилазе и све друге разлике у методу прилажења и у специфичности Марксова схватања економских феномена капитализма који га чине тако надмоћним над његовим савременицима и тако привлачним савременој економији. А те разлике тичу се многобројних посебних дијалектичких особености, као што су историјско, динамичко, синтетичко, јединствено, логичко — конкретно, структурално и систематско посматрање и проучавање економских односа при концептуализацији економских категорија и закона.

Други елемент: Маркс је својим економским учењем решио низ теоријских проблема капиталистичке привреде пред којима се научна мисао класичне школе осећала немоћном, иако је неке од њих правилно поставила и била на добром путу да реши. У том смислу може се говорити о Марксу и као настављачу учења енглеске класичне школе које је довео до њених крајњих конвенци и исправних теоријских решења и закључака. Широка је област проблема и теорија у којој Маркс преузима проблеме од класичне школе и даје им дефинитивна решења. Они се могу фиксирати на четири велике области: теорије вредности, теорије вишка вредности, теорије профита и теорије репродукције. Свака од ових области садржи низ посебних ингениозних нових Маркових теорија и решења, као што су теорија о двоструком карактеру рада у робама, теорија о радној снази као роби и ствараоцу вишка вредности; затим објашњење принципа расподеле вишка вредности кроз теорију цене производње и профита; и, најзад, читав низ теорија везаних за проблеме друштвене репродукције капитализма (теорија криза, теорија кружног тока капитала, теорија економског развоја, итд.).

Трећи елемент: Маркс је својим економским учењем не само објаснио природу и особености капиталистичког начина производње и открио низ закона који карактеришу унутрашње противречности и услове развоја овог система већ је дао теоријску основу како за објашњење даљих структуралних промена у капитализму, а тако исто и теоријску основу за разумевање економске природе и основног принципа социјалистичког начина

производње. Тиме је Марксова економска мисао о капитализму прерасла оквире једне специјалне теорије или чак и опште теорије капиталистичког развитка већ је добила квалитете и опште теорије социјалистичког друштвеног и економског система. Јер се социјализам ни као друштвени ни као економски систем не може разумети без познавања закона економског кретања капитализма и познавања оних тенденција друштвено економског развитка у њему, објективних и субјективних, који су омогућили Марксу да постави научну хипотезу о нужном слому капитализма, о нужном укидању принципа и метода капиталистичког начина производње, о нужној и неминовној трансформацији система у социјализму. Ова научна хипотеза постала је неколико деценија после Марксове смрти конкретна стварност, верифицирајући самим историјским развитком тачност Марксове економске теорије. Марксова економска теорија, нападана као химера и дијалектичка игра која не одговара стварности, потврдила је у пракси своју високу научну вредност.

3. Анализа капитализма која се вршила после Маркса на линији радова његових ученика, представника марксистичке економске школе, имала је за основу Марксово економско дело. И маколико се поједини марксистички међу собом разликовали, при објашњењу проблема даљег развитка социјализма и радничке класе, разлике које су настајале као последица специфичних услова развитка појединих радничких покрета у свету, економска анализа капитализма у радовима Хилфердинга, Гросмана, Розе Луксембург, Лењина, Бухарина и других марксиста-економиста, носе трајан печат Марксове мисли и непосредно је израсла из ње.

Може се међутим поставити и питање у којој мери је Марксова економска мисао имала утицаја и има данас на многобројне токове немарксистичке економске мисли? У којој мери револуционарни значај Марксове економске мисли прелази оквире једне школе, марксистичке политичке економије, и утиче на посредан или непосредан начин и на све оне многобројне правце посткласичне и савремене економске мисли које су на неки начин критичке према капитализму и које, иако не прихватају Марксову мисао у целини, теже реформи капитализма, те прећутно или изречно прихватају Марксово објашњење извесних феномена и закона капиталистичке привреде?

На ово питање је тешко дати задовољавајући одговор на малом простору и без исцрпне анализе. Ту скоро био је посвећен месту Маркса у савремености читав један симпозијум, (5) а и на њему сва питања из ове области нису до краја расправљена. Зато ћемо се овде задовољити да укратко изнесемо неке мисли у вези са радовима који су се овим питањима бавили у вези за поменути симпозијумом и другим поводима.

Тешкоће у анализирању Марксовог утицаја на савремену економску науку, посебно на немарксистичке школе и теорије, произилази из низа објективних и субјективних разлога. Маркс је анализирао капитализам слободне конкуренције и либералне економске политике. Државни и монопо-

(5) „Маркс и савременост“, Аранђеловац, децембра 1963.

листички капитализам су тек били у клици настајања у његово време. А они представљају савремене доминантне односе и доносе собом нове економске и друштвено-политичке проблеме. Измењени економски положај многих делова радничке класе, измењен однос капиталистичке државе према појединим слојевима сопствене владајуће класе, у настојању, да сачува интересе друштвеног капитала, а тек у другом плану интересе појединих капиталистичких група, изменили су и врло компликовали продукционе односе у капитализму. Класна борба и класни односи између најамног рада и капитала измењени су и компликовали су се у оној мери у којој и радничка класа, иако још у економском смислу роба, прихвата побољшањем услова свога живота и свога положаја, реформистичку идеологију као свој поглед на свет у низу развијених капиталистичких земаља. Раслојавање у оквиру класе капиталиста рађа пак са своје стране читав низ идеологија капитализма, критички и реформистички усмерених које воде социјално порекло од саме буржоазије. Најзад, остају важни идеолошки, националистички, класни и други моменти и интереси који се, као у Марксово доба, још увек жилаво опиру марксистичкој идеологији, па и марксистичкој политичкој економији, спречавајући њен продор и утицаје у немарксистичкој политичкој економији.

Но, при свим овим моментима, а и многим другим о којима овде не можемо на широко говорити, утицај Маркса је несумњив и значајан у многим правцима савремене немарксистичке економске мисли.

Тај утицај би се *grosso modo* могао да учи у три велике области економске науке: у економској методологији, у позитивној економској теорији и у примењеној економској анализи.

Иако је Марксова дијалектичка метода још увек предмет великог неразумевања и несхватања, углавном због тога што велики број економиста-немарксиста нема одговарајућу филозофску предспрему да је схвати, па своје незнање покрива априористичким одбијањем — мора се констатовати да су *појединачни елементи* Марксова дијалектичког метода постали опште усвојене премисе научног истраживања на пољу економских наука. Овде је пре свега реч о Марковој историској методи, Марковом синтетичком схватању друштвених појава (овај аспект прелази оквири само економске науке) и Марковој динамичкој методи. У свим овим трима аспектима Марксове јединствене методе проучавања економских феномена, Маркс данас има саговорнике и ствараоце не само међу појединцима економистима — немарксистима већ се чак и читаве школе инспиришу њиме. Имамо у виду француску економску школу, социолошко-економски оријентисану, која долази са поруком хуманизације економске науке и усмерава истраживање на економске реакције човека, схваћеног у његовом тоталитету а не само као *homo economicus-a*.

Марксова метода лежи и у основи савремене економске динамичке методе (шведска школа, теорија привредног развоја) која прилази економским проблемима све више са гледишта динамичких покретача који леже у основи економских структура и који снагом својих унутрашњих дело-

љања доводе на дуги рок, до промена самих структура и система друштвене производње. При том је одређивање фактора који представљају основне покретаче система врло слично Марксовим одређивањима.

Марксов смисао за историјско и његова историјска метода која одбија чисту дескрипцију и позитивизам и захтева логички концептовану историју, тј. теоријски репродуковану стварност, тако да различити, привидно хаотични и међусобно неповезани односи и догађаји, добијају своје пуно објашњење и дубоко значење, — већ дуже времена се сматра као његов највећи допринос друштвеним наукама и прихваћен је од низа школа и праваца.

Али, тиме што су појединци економисти, — немарксистички и читаве школе усвојиле као свој мисаони апарат низ Марксових методских принципа и ставова, Марксов утицај се природно морао испољити и у другим областима — у области саме позитивне теорије и још даље, у утицају ове на примењену економију.

На овом месту не бисмо били у стању да изложимо све богатство овог утицаја на различите појединце, правце и дух који провејава у извесним школама савремене мисли. Можемо само констатовати да је у већини школа, можда у свима, које испитују целовитије механизам и законе капиталистичке привреде, утицај Марксове анализе капитализма врло велики. И то чак и код школа и покрета чији су се ствараоци изречно оградили од Маркса и његовог посредног или непосредног утицаја, као што је случај са енглеским економистом Џоном Мајнардом Кејнсом (John Maynard Keynes) творцем најзначајније доктрине и теорије која се бави економским проблемима капитализма — кејнсијанизмом. Управо у Кејнсовом делу а још у већој мери у делу његових ученика и следбеника „посткејнсијанаца“ који се радикализирају у односу на Кејнса, Марксов утицај је јасан не само у општем закључку о немогућности спонтаног аутоматизма у кретању капитализма и постојању унутрашњих противречности привредног развоја у њему већ и у примени извесних, Марксу врло блиских концепата, при објашњењу међуусловљености појединих сегмената капиталистичке привреде.

Марксов утицај се може пронаћи и у школама које су настале као реакција на заоштравање кризног циклуса и проблема акумулације у капитализму као што је *школа стагнациониста* и као што је *школа институционалиста* која баца тежиште на проблем приватне својине и приватно-капиталистичких институција, као кочнице привредног развоја и извора инхерентних противречности у капитализму.

Марксов утицај се такође може наћи и у једном од најзначајнијих теоријских оријентација после Другог светског рата, у *теоријама привредног развоја*. Нема готово ниједне варијанте ових теорија која у свом учењу не полази од извесних ставова које је Маркс формулисао на питањима проблема развоја капитализма у XIX веку. Зато извесни економисти дају Марксу једно од централних места у настајању ове теорије.

Најзад, о Марковом утицају може се говорити и у примењеној економији која решава проблеме савремених капиталистичких држава. Нарочито се његово име повезује за оне радове који, мада у новој форми и у нешто измењеном, математском руху, настоје да прикажу капитализам у органској и целовитој вези токова друштвене репродукције (на пример, *input-output* метода) и да у ту сврху користе Марковске шеме репродукције. Не мање су значајни радови из области економске социологије који се често инспиришу поменутиим Марковим методолошким концептима у Марковским изворним делима, пре свега у *Капиталу*. Ово дело и данас служи као узор синтезе чисто теоријског истраживања са обиљем емпиричког материјала из разних области друштвених наука — историје, права, филозофије, политике, итд.

Посматрано у целини, могло би се закључити да је Маркс ако не у основи а оно у сваком случају врло присутан у савременој и модерној немарксистичкој економској мисли која, иако не може да прихвати, из разумљивих политичких, идеолошких разлога читаву *целину* његове мисли и све њене закључке, посебно оне који се односе на природу и судбину капитализма — дубоко је прожета Марковом анализом капитализма, у низу својих општих и специјалних теорија и области истраживања. Отуда је Маркс данас један од најчитанијих и највише проучаваних мислиоца чија су дела остала предметом најконтраверзнијих и најстраснијих полемика. Пошто је већ хиљадита пут оцењен као ненаучан и одбачен од стране грађанских идеолога и економиста-политичара, Маркс се снагом своје мисли, неоодољивошћу својих закључака који се односе на природу капитализма, поражавајућом егзактношћу и далековидношћу својих научних прогноза стално и изнова намеће научној свести у капиталистичким земљама да би најзад нашао места и у њиховим критичким анализама капитализма.

4. Поставља се најзад питање каква је судбина и какав је значај Марковске економске мисли за социјализам, као *практичан економски систем*, као економска стварност која се концептује и развија на основама, под претпоставкама, у условима који су били изван фокуса научне анализе Маркса. При разматрању овог питања треба узети неколико момената у обзир.

Прво, позната је ствар да Маркс није писао, односно да је писао врло мало о социјалистичкој привреди; да је Маркс теоретичар капитализма; да би у основи његовог историјско-логичке и емпиричко-апстрактне методе свако уопштавање и дискутовање о конкретним проблемима социјалистичке привреде било у његово доба непостојања социјалистичке праксе ненаучна и недозвољива спекулација.

С друге стране, већ и површнија анализа Марковских економских дела (пре свега *Капитала* и *Прилога критике политичке економије*) показује да Маркс *није био само* теоретичар и критичар капитализма. Да је у сврху анализе капитализма изградио посебну економску методу и дао општу оцену стања грађанске научне економије свога доба које превазилазе по-

требе анализе капитализма; да је велики број страница у његовом делу посвећен разматрањима такозваних општих закона привредног живота и принципа који имају значења општих ставова политичке економије универзалније вредности.

Исто толико је важно да Маркс изводи и нужност и основне принципе и законе социјалистичког система из критике капитализма и његових институција. Те, уколико у његовом делу нема позитивне разраде деловања економских закона у одређеној емпиријској ситуацији изградње социјализма, има формулисаних општих закона и принципа на које се ова будућа ситуација треба у неку руку да ослања и о којима мора да води рачуна. Из позитивне анализе капитализма Маркс, дакле, несумњиво дедуцира низ *нормативних* принципа и закона социјалистичке привреде (на пример, када говоримо о деловању принципа расподеле према раду у социјализму, када говори о вредносној и материјалној структури производа у социјализму, када говори о планирању као свесној расподели друштвеног рада сходно пројецираним потребама, итд.). Рећи ће се на то да ови општи принципи и закони додуше постоје код Маркса али да конкретна пракса изградње социјализма захтева много детаљније и специфичније законитости да би могла да решава своје проблеме. И то је несумњиво тачно. Али то је шири проблем односа било којег теоријског производа у домену економских наука и конкретне економске праксе. Ни Марксова анализа капитализма не одговара *непосредно* ниједној конкретној пракси тада постојећих капиталистичких земаља већ добија своје специфично објашњење полазећи од посебних и специјалних економских закона који се у тим земљама испољавају. Зато Марксова анализа капитализма има одговарајуће пуно теоријско значење за теорију социјалистичке привреде.

Но само под претпоставком на основу које и произилази нужност извесног даљег развијања Марксових ставова, уколико је реч о социјалистичкој практичној изградњи. Марксова анализа капитализма је анализа „чистог капитализма“ и учење о *економским последицама* његове зрелости и потпуности у развиту. Марксово учење о нужности и неопходности социјализма произилази непосредно из његове анализе акумулације капитала, тј. закона централизације и концентрације капитала и радничке класе. На тој основи ниче и класни сукоб и његово разрешење и укидање у новим економским односима.

Међутим, историјски, социјализам настаје када капитализам још није испунио претпоставке „чистог“ и „зрелог“ капитализма у светским размерама већ само на извесним тачкама светског економског развитака. И историјски, социјализам настаје у националним економијама релативно неразвијеног капитализма. Отуда у њима и сви закони капиталистичког развитака имају само делимична узрочно-последична дејства која Маркс има у виду за развијени капитализам. Отуда, и нужност и неопходност да се у економској изградњи социјализма да толики значај *свесном, организационом и неекономском фактору* јер је дејство економских закона споро и недовољно да проузрокује социјалистичке учинке, тј. да репродукује

социјалистичке односе. Међутим, свуда где је утицај друштвене свести на материјалну основу врло јак не само да се развијају *специфичности* развојка који су одраз општег амбијента у коме се друштвена свест историјски уобличава већ делује читав низ неодређености и стања која је немогуће мерити егзактним мерилима и прогнозировать. Јер, као што је Маркс истакао, само се преврат у материјалним економским условима производње да констатовати с тачношћу природних наука, док су други односи (правни, политички) свести подложни великим осцилацијама у научном предвиђању.

Из претходног произилази да је значење Марксове економске мисли за социјализам врло специфично. Оно је, с једне стране, нужна основа за конституисање једне теорије политичке економије социјализма. Са друге стране, та основа *није довољна* по самој природи ствари. Маркс мора научно бити даље развијан и даље допуњаван, имајући у виду огроман и врло специфичан значај друштвене свести на изградњу социјалистичке економије. Можда ће даљи развој показати и нужност израђивања посебне, самосталне политичке економије социјализма чији су многи проблеми сасвим нови у односу на оне које је Маркс имао у виду и постављао као проблеме социјалистичке привреде.

Мислимо да у том отискивању у непознато, али научно оправдано, права веза са Марксом — поред коришћења његових економских дела — остаје у сталном проучавању основа његова схватања друштва и судбине човека, основних принципа и метода којима се он притом служио. Наоружани његовом методом и филозофијом, ми се не излажемо опасности да ћемо упасти у вулгаризацију и апологетику, да ћемо се одвојити од научног постављања и објашњења развојка у социјализму. При свем том, потребна је још једна велика Марксова врлина која га краси и која је предуслов како научних тако и етичких квалитета социјалистичког мислиоца који ствара економску мисао социјализма, врлина коју је Маркс изразио поводом првог издања *Капитала* речима које су уједно изражавае његов лични судбински мотив: „*Segui il tuo corso, e lascia dir le genti*“ („Ти иди својим путем а свет нека прича шта хоће“).

Иван Максимовић

RÉSUMÉ

Quelques reflexions sur la valeur de l'oeuvre economique de Marx

Dans ce travail a été examiné la valeur de l'enseignement économique de Marx pour la science marxiste en général et la place de la pensée économique de Marx dans la science économique contemporaine.

En partant de la conception que l'Economie politique de Marx représente une théorie économique qualitativement nouvelle et une nouvelle époque dans

le développement de la pensée économique, l'auteur a mis en relief qu'elle sert en même temps de base à la vérification et à la détermination de la valeur scientifique des autres composants du marxisme, à savoir: du matérialisme philosophique et dialectique, du socialisme et du communisme, qui se sont intimement associés à la pensée économique de Marx.

L'auteur aperçoit la place historique de la pensée économique de Marx dans la nouvelle méthode de l'analyse économique (matérialisme dialectique et historique), dans la nouvelle théorie du développement économique capitaliste (qui a pris naissance sur la base de toute une série de théories spéciales: sur la plus-value, le profit, l'instabilité inhérente de tout le système — tels que: les disproportions dans la reproduction, les crises, les tendances de la chute du taux de profit); et enfin dans l'enseignement de la transformation du capitalisme en socialisme, qui a évolué d'une hypothèse scientifique en réalité objective, tout en confirmant la valeur scientifique de l'enseignement économique de Marx.

Dans la dernière partie de son travail l'auteur a déterminé la place de la pensée économique de Marx dans la science économique contemporaine, et il constate que les différents aspects de l'analyse économique de Marx ont exercé une forte influence, et continue de l'exercer aujourd'hui dans une mesure de plus en plus grande, sur les courants dominants de la doctrine et de la pensée économique non-marxiste (keynsianisme, institutionnalisme, théories du développement économique, sociologie économique). L'application des concepts et des idées de Marx de la part des théories économiques contemporaines de capitalisme d'Etat l'auteur rattache aux vues plus exactes et plus réalistes de Marx dans les explications sur la nature des phénomènes économiques dans le capitalisme. Or, dans ce processus l'auteur aperçoit de même la victoire des principes scientifiques de Marx dans la science économique, la nécessité objective des écoles non-marxistes de l'Economie politique d'intégrer dans leur enseignement — pour des motifs différents — les contributions de Marx à la théorie économique.

МАРКОВА ТЕОРИЈА ДРУШТВА

Пре више од три четврт века Маркова кћи поставила је оцу неколико питања и добила ове одговоре:

„Ваша главна особина? — Концентрација тежње. —
 Ваше схватање о несрећи? — Покоровање. —
 Ваше схватање о срећи? — Борити се. —
 Ваша омиљена максима? — Ништа људско није ми туђе. —
 Ваш омиљен мото? — У све ваља сумњати.“

Изузетно су ретке личности у интелектуалној историји човечанства у којих су се на тако потпун начин стопиле њихове карактерне особине и научно дело које су створиле. Фихте (Fichte) је једном рекао: за какву ће се филозофију неко одредити зависи од тога какав је човек. Парафразирајући, могли бисмо да кажемо: какво ће филозофско дело неко створити зависи од тога какав је човек и коју социјалну позицију афир-